

Драгутин Петровић¹

ПОЛА ВЕКА ОД СМРТИ ПЕТРА С. ЈОВАНОВИЋА

Извод: Године 1997. навршава се 50 година од смрти професора Петра С. Јовановића, шефа катедре за географију Природно-математичког факултета Универзитета у Београду и оснивача и управника Географског института „Јован Цвијић” Српске академије наука.

Кључне речи: рељеф, Шумадија, Панонски басен, површ

Abstract: In 1997. durning 50 years since the death of Professor Peter S. Jovanovic, head of the Geography Department of Natural-mathematical Faculty at Belgrade University and the founder and manager of Geography Institute „Jovan Cvijic” at the Serbian Academy of Sciences.

Key words: relief, Sumadia, Pannonian basin, plateau

Увод

Аутор овог рада, један од ученика Петра Јовановића, жели да укаже на један од најзначајнијих научних радова Петра Јовановића за развој научне геоморфолошке мисли. То је теоретска концепција о генези и морфолошкој еволуцији површи у Шумадији и на јужном ободу Панонског басена које су по Ј. Цвијићу, фосилне плиоцене абразионе терасе Панонског језера.

Цвијић је 1909. године објавио рад о језерској пластици Шумадије (1). Овај рад је знатно проширио и допунио коригујући број фосилних абразионих тераса и њихове висине (2). Плиоцено језеро у Панонском басену се ритмички повлачило према северу усецајући абразионим радом серију прибрежних тераса од 850, 760-780, 600, 410-420, 310-320, 210-240, и 120-140 метара апсолутне висине. Више терасе су понтиске, а ниже левантиске старости. Овако датирање старости фосилних абразионих тераса последица је Цвијићевог непознавања постојања средње плиоценог – дакиског ката. Тек у другом делу (2) Цвијић помиње дакиски кат. Само највишу Мачкатску фосилну абразиону терасу датира као понтиску, све остале су плиоцене, не одређујући које су дакиске а које левантиске.

Захваљујући великом научном ауторитету његова концепција о абразионом пореклу рељефа у нашој земљи, била је опште прихваћена. Његови ученици (П. Јанковић, М. Богићевић, П. С. Јовановић, С. М. Милојевић, Б. Ж. Милојевић, Ђ. Паунковић и др.), сводили су истраживање

¹ Др Драгутин Петровић, професор у пензији Географског факултета Универзитета у Београду.

рељефа наше земље на утврђивање заравни које би по висинама одговарале Цвијићевим фосилним абразионим терасама. Тек после Другог светског рата почело се критички прилазити Цвијићевој абразионој теорији на основу нових геолошких и геоморфолошких чињеница добијених теренским истраживањима. Некритички усвојена и шематски примењивана чак и тамо где су јој се супротстављале очигледне геолошке и геоморфолошке чињенице, Цвијићева концепција је успоравала развој слободне геоморфолошке научне мисли. Идејну прекретницу у геоморфолошким истраживањима генезе површи, које постоје у рељефу, имали су радови П. Јовановића (3;4). У њима је изнешена најзначајнија идејна концепција о генези површи у Србији која има далекосежни значај за развој геоморфолошке научне мисли.

Пишући о обимном и разноврсном научном раду Ј. Цвијића, П. С. Јовановић (5) се критички осврнуо на нека његова схватања. „Он обухвата многе крупне проблеме за чије је потпуно и правилно решење била потребна обилна документација, велики чињенички материјал. И поред изванредне посматрачке способности и особите активности, он није био у стању да прикупи све податке, па је извесне проблеме, како сам каже, схватао више интуицијом а решавао их логичном конструкцијом, генерализујући често своје закључке према малом броју непосредно запажених чињеница и према добијеном личном утиску. Разумљиво да међу овим решењима мора бити и таквих која се не слажу са накнадно утврђеним чињеницама и са објективном стварношћу. Овом приликом ће се само напоменути да је такав случај, на пример, са његовом конструкцијом о језерској пластици у Шумадији и о фосилним абразионим облицима неогеног Егејског језера” (5).

„Детаљним геолошким испитивањима неогених седимената у овим областима утврђено је да језерске наслаге нису у корелацији са изнетим Цвијићевим сватањима”. У вези с тим и морфолошки елементи у рељефу ових области не слажу се са његовим основним схватањима у морфолошком и морфогенетском погледу. Овај рељеф је знатно сложенији (5). Петар Јовановић је 1951. године објавио посебан рад, у коме се критички осврнуо на Цвијићево схватање о абразионом рељефу на ободу Панонског басена темељећи своје закључке на новим резултатима истраживања плиоцених седимената геоморфолошких истраживања рељефа Шумадије.

Плитководни карактер понтиских седимената чија висина не премаша 300 - 350 м искључује могућност да су понтиске воде уопште могле да досегну висину обалске линије која се, по Цвијићу, налазила на висини од 940 м при чему је абразионим радом усечена највиша Мачкатска тераса од 850 м висине. Постојање епигенетских клисура искључује могућност да се испод висина њихових горњих ивица усецају абразионе терасе.

Обрађујући морфогенезу рељефа у сливу Топчидерске реке Петар Јовановић (4) је утврдио да и слив и долина имају епигенетски карактер.

Они су усечени у шумадијску греду која је изграђена од отпорних стена затрпаних неогеним маринским и језерским седиментима до висине од 340 метара. Изграђивање рељефа Топчидерске реке било је sukcesивно. Виши, узводни део слива формиран је на акумулативној равни Панонског мора које се повукло крајем панона у доњи део данашњег слива. У понту је изграђена флувио-денудациона рипањска површ у горњем делу слива, а према нивоу понтиског каспи-бракичког мора које се налазило у доњем делу данашњег слива. Када се понтиско море повукло из доњег дела слива Топчидерска река се спустила на акумулативну раван и усекла постпонтиску пиносавску површ која се касније срасла са рипањском. Млади тектонски покрети, који су пореметили доње плиоцене наслаге, искључују могућност постојања непоремећених плиоцених обалских линија. На поремећеној основи могу постојати само млађи, флувијални облици.

И после 65 година теоретска концепција Петра Јовановића представља темељну, објективну научну истину засновану на чврстим геолошким и геоморфолошким основама.

Литература

- Ј. Цвијић: „Језерска пластика Шумадије”. Глас СКАН, LXXIX, Београд 1909.
Ј. Цвијић: „Абразионе и флувијалне површи”. Гласник СГД, 6, Београд 1921.
П. С. Јовановић: „Осврт на Цвијићева схватања о абразионом рељефу на ободу Панонског басена”. Зборник радова ГИСАН, књ. 1, Београд 1951.
П. С. Јовановић: „Епигенетске особине слива и долине Топчидерске реке”. Глас САН, ССVIII, Београд 1953.
П. С. Јовановић: „Ј. Цвијић и значај његовог рада”. Гласник СГД, св. XXIX, бр. 2, Београд 1949.

Библиографија геоморфолошких радова Петра С. Јовановића

- „Један детаљ из језерске пластике Шумадије”. Гласник СГД, 5, Београд 1921.
„Точила на Ластри”. Гласник СГД, бр. 6, Београд 1921.
„Прибрежни језерски рељеф београдске околине”. Дисертације, Београд 1922.
„Геоморфологија сокобањске котлине”. Гласник СГД, бр. 9, Београд 1923.
„Загаћени карст”. Зборник радова посвећен Ј. Цвијићу, Београд 1924.
„Врело у селу Рашче”. Гласник СГД, бр. 11, Београд 1925.
„Жеденска пећина Дона Дука”. Гласник СГД, бр. 11, Београд 1925.
„Карсне појаве у Поречу”. Гласник Скопског научног друштва, књ. 4, Скопље 1926.
„Глацијација Јакупице”. Посебна издања СГД, бр. 4, Београд 1926.

- „Абразиони и флувијални облици у рељефу Поречког басена”. Гласник СГД, бр. 13, Београд 1927.
- „Некоординирани водени токови, њихова ерозија и облици”. Гласник СГД, бр. 16, Београд 1930.
- „Рељеф Скопске котлине”. Гласник Скопског научног друштва, књ. 10, Скопље 1931.
- „Шпела Бозгуни”. Гласник Скопског научног друштва, књ. 4, Скопље 1926.
- „О односу између абразионих и флувијалних тераса”. Гласник СГД, бр. 17, Београд 1931.
- „Проучавање абразионих и флувијалних елемената рељефа”. Упутства СГД, бр. 50, Београд 1932.
- „Геоморфологија”. Краљевина Југославија, Географски и етнографски преглед. Београд 1930.
- „Морфолошки приказ Скопље – Митровица – Краљево”. Опис пута III Конгреса словенских географа и етнографа у Краљевини Југославији, Београд 1930.
- „Хидрографске особине серпентина”. Зборник радова Скопског научног друштва, књ. 9, Скопље 1931.
- „Уздужни речни профили, њихови облици и стварање”. СГД, Београд 1938.
- „Основи геоморфологије”. Београд 1950-52. год. Др. издање, Београд 1960.
- „Ново схватање процеса речне ерозије”. Наука и природа бр. 1, Београд 1949.
- „Ј. Цвијић и значај његовог рада”. Гласник СГД, бр. 29, св. 2, Београд 1949.
- „Осврт на Цвијићево схватање о абразионом рељефу на ободу Панонског басена”. Зборник радова ГИСАН, књ. 1, Београд 1951.
- „Епигенетске особине слива и долине Топчидерске реке”. Глас САН, ССVIII, Београд 1953.
- „Равнотежни и саобразно профил”. Зборник радова ГИСАН, књ. 8, Београд 1954.
- „Загаћени карст ипак постоји”. Гласник СГД, бр. 35, св. 1, Београд 1955.
- „Утицај колебања плеистоцене климе на процес речне ерозије”. Зборник радова ГИСАН, књ. 10, Београд 1955.
- „Акорелативни облици речне ерозије”. IV Конгрес географа ФНРЈ, Београд 1956.

Радови на француском језику

- „Geomorphologie”. Royaume de Yugoslavie, Apercu geographie et ethnographique, Beograd 1930.
- „Apercu morphologique Skoplje – Mitrovica – Kraljevo”. Livre-guide du III Congres de geographes et ethnographes slaves dans le royaume de Yugoslavie. Beograd 1930.
- „Les profils fluviatules, leurs formes et leurs genese”. Paris 1940.